

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА I

БРОЈ 1

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR I
VOLUME 1

Accepted on June 18th 2013, at the 6th meeting of the SASA Department of
Languages and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević Đorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2013

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА I
БРОЈ 1

Примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности
од 18. јуна 2013. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Борђевић и академика *Предрага Пипера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2013

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Штампа
Colorgrafx, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2013

САДРЖАЈ

<i>Увод</i>	7
<i>Foreword</i>	9
ПРИКАЗАНЕ КЊИГЕ УТОРКОМ У САНУ (17. XII 1991 – 21. VI 2011)	11
ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ (8. XI 2011 – 11. XII 2012).....	61
<i>Стари Грци : портрет једног народа / Иван Јордовић</i>	63
<i>Радост препознавања / Нада Милошевић-Ђорђевић</i>	79
<i>Жива реч : зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић / уредници Мирјана Детелић, Снежана Самарџија</i>	79
<i>Сентандреја : српске повеснице / Динко Давидов</i>	89
<i>Српска стематологија : Беч 1741. / Динко Давидов</i>	89
<i>Капија Балкана : брзи водич кроз прошлост Београда / Светлана Велмар-Јанковић</i>	99
<i>Лаза Костић / приредио Љубомир Симовић</i>	105
<i>Лаза Костић : 1841–1910–2010 : [зборник радова] / уредник Љубомир Симовић</i>	105
<i>Топонимија Пивске планине / Радојка Цицмил-Реметић</i>	123
<i>Српска енциклопедија. Том I. Књ. 1–2</i>	135
<i>Надмени савезник и занемарено српство : британско-српски односи (1875–1941) / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	153

<i>Дечанска пустиња : скитови и келије манастира Дечана / Даница Поповић, Бранислав Тодић, Драган Војводић.....</i>	161
<i>Српска државност у средњем веку / Милош Благојевић.....</i>	169
<i>Грамматика и лексика у словенским језицима : зборник радова с међународног симпозијума / главни уредник Срето Танасић.....</i>	177
<i>На траговима Војислава Ј. Ђурића / уредници Дејан Медаковић, Цветан Грозданов.....</i>	191
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен дугогодишњем управнику Библиотеке академику Никиши Стипчевићу.....</i>	197
<i>Птице : књижевност, култура / одговорни уредник Никола Тасић ; уредници Драган Бошковић, Мирјана Детелић.....</i>	207
<i>Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића : зборник радова са научног скупа одржаног 22. и 23. маја 2008. год. / уредници Михаило Марковић, Александар Костић.....</i>	217
<i>Кардиологија / уредници Миодраг Остојић, Владимир Кањух, Бранко Белеслин.....</i>	227
<i>Голи оток. Књ. 1–5 / Драгослав Михаиловић.....</i>	233
<i>Флора Србије. 2 / уредник Владимир Стевановић.....</i>	245
<i>Истакнути српски лекари и професори. Књ. 1 / Радоје Чоловић.....</i>	251
<i>Др Лаза К. Лазаревић – живот и дело : [зборник радова са научног скупа] / [уредници Радоје Чоловић, Брана Димитријевић].....</i>	251
<i>О песмама, поемама и поетици Матије Бећковића : зборник радова / [уредници Јован Делић, Драган Хамовић].....</i>	259
<i>Рачунарска интелигенција у саобраћају / Душан Теодоровић, Милица Шелмић.....</i>	269
<i>Саборно гробље у Сентандреји : прошлост и натписи / приредили Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Владан Јовановић, Данијела Радоњић, Димитрије Е. Стефановић (уредник и аутор уводних студија).....</i>	273
<i>Именик аутора, уредника и говорника.....</i>	281

УВОД

Делови укупне делатности САНУ јесу и приказивање књига и зборника у издању Академије, књига и зборника чији су писци и уредници академици, као и приказивање издања института и центара чији је САНУ оснивач. На тај начин се обнародују и оцењују резултати научних пројеката и личног доприноса чланова САНУ. Приказивање књига уторком у САНУ започето је 1991. године и непрекидно траје до данас. Од новембра 2011. године програми се одвијају под називом *Трибина Библиотеке САНУ*. Када је Академијин Извршни одбор то прихватио, истовремено је усвојио и текст који се штампа на свакој позивници:

„Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области науке и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године.

Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.”

Од новембра 2011. прикупљају се текстови написани за Трибину. Сви говорници су добили замолнице да своје прилоге дају за објављивање, али се нису одазвали они који су говорили без написаног текста. Због тога и није могао овај збир радова да буде целовит.

Приказане публикације дате су у хронолошком реду, са основним подацима (наслов, аутор или уредник, место издања, издавач, година). Испод тога, по редоследу казивања на Трибини, уписана су имена говорника с њиховим академским и научним звањима. Потом стоји датум када је књига приказана. Кратка реч уредника, на почетку, изговорена да служи као повезница с беседама које најављује, написана је као израз поштовања према књизи, говорницима и послу на уређивању Трибине. Беседе о приказаним књигама објављују се без измена, како су их аутори послали. Ако неко није дао текст, остаје забележено да је говорио.

У првом делу годишњака презентовани су сви програми од 1991. до половине 2011, под насловом *Приказане књиге уторком у САНУ*, са основним подацима и именом уредника академика Никше Стипчевића.

Други део годишњака *Трибина Библиотеке САНУ* има и такав наслов, са назначеним временским распоном и именом уредника. Потом се нижу беседе о приказаним публикацијама.

Регистар бележи имена поменута у годишњаку, а садржај наслове публикација и ауторе, односно уреднике.

Покретањем овог годишњака прибирају се чињенице које су део историје САНУ, скреће се пажња на Академијину издавачку делатност, упознаје се научна и остала јавност са стваралачким активностима академика и даје се сведочанство (које нажалост није потпуно) о елитном месту за приказивање књига.

С таквим намерама креће први број *Трибине Библиотеке САНУ*. Предлог за покретање *Трибине*, као нове серије, подржали су Савет Библиотеке, Одељење језика и књижевности, Издавачки одбор и Извршни одбор, а одлуку је донело Председништво САНУ 5. априла 2013. године.

Стручне сараднице у припреми приказивања књига биле су библиотекарке Љубинка Васић од 1991. до 2010. и Биљана Јоцић од 2010, у сарадњи са запосленима у Библиотеци и заједничкој служби САНУ.

април 2013.

М. В.

FOREWORD

Among many activities of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA) there are public presentations of new monographs or collected papers published by the SASA, written or edited by SASA members, as well as new editions published by SASA institutes and centers. In this way, the results of scientific projects and personal contributions of SASA members are presented to the public eye and made available for assessment. The public presentations of books at the SASA on Tuesdays have been taking place since 1991. As of November 2011, the programmes have been running under the name *of the SASA Library Forum*. Once the Executive Council of the Presidency adopted the new name, it simultaneously approved the content of the text printed on every letter of invitation for the Forum:

“The SASA Library Forum was established so as to present to the public eye new books on science and arts written by SASA members, new SASA publications and the editions of SASA institutes. From 1991 to 2011 Nikša Stipčević, the director of the SASA Library, was the first editor-in-chief of the SASA Library Forum.

Since October 2011, corresponding member Miro Vuksanović, the director of the SASA Library, has been the Forum’s editor-in-chief.”

Since November 2012, the texts of the speeches uttered at the Forum have been collected. All participants received letters of request to hand in their speeches for publication; however, those who gave a speech without prior having prepared a written text did not answer the call. Hence this collection could not have been an integral one.

The publications presented at the Forum are listed chronologically, offering basic information (the title, author or editor, the place of publication, the publisher, and the year of publication). Beneath these, according to the Forum addressing turns, the names of participants accompanied with their academic and scientific titles are written. Afterwards, the date when the Forum was held is given. A short opening word by the Forum’s editor-in-chief follows, uttered in order to serve

as a link to the ensuing speeches, written out of admiration and respect for the publication presented, the participants and the editing task he was entrusted with. The reviews on the books presented are given with no alternations, in the original form the authors handed in. If someone has not submitted a text, their name is nevertheless mentioned among the participants.

The first part of this annual, entitled *The books presented on Tuesdays at the SASA*, brings a list of all programmes held in the period 1991-2011, basic information on the presentations and the name of the first editor-in-chief, academician Nikša Stipčević.

The latter part of *the SASA Library Forum* annual bares the same name, providing information on period when the Forums were held and the name of the editor. There after, the speeches on the books presented ensue.

Index provides names mentioned in the annual whereas the contents include titles of the publications presented, names of the authors, that is, editors.

By commencing this annual publication, the facts that marked the history of the SASA have been compiled, attention is drawn to the publishing activity of the Academy, scientific and non-scientific audiences are informed on creative endeavours of academicians and a sort of a testimony (though unfortunately not a complete one) about an exclusive spot where books are presented is given.

These were intentions that inspired the initiative for the first volume of *the SASA Library Forum*. The proposal to establish *the Forum* as a new Academy series received support from the Lybrary Council, Department of Language and Literature, Publishing committee and the Executive Council of the Presidency, whereas the Presidency passed the decision on April 5, 2013.

Librarians who assisted in the organization of the Forums were Ljubinka Vasić (1991-2010) and Biljana Jocić (since 2010) in cooperation with other Library and Academy employees.

April 2013

M. V

Лаза Костић / приредио Љубомир Симовић. – Нови Сад : Издавачки центар Матице српске, 2011. – (Антологијска едиција Десет векова српске књижевности ; књ. 38)

Лаза Костић : 1841– 1910– 2010 : [зборник радова] / уредник Љубомир Симовић. – Београд : САНУ, 2011

Говорили: академик Светозар Кољевић
академик Милосав Тешић
проф. др Мирјана Д. Стефановић

У Београду, уторак 13. децембар 2011. у 13.00 часова.

ТРИ УПЛЕТАЈА КОСТИЋА И СИМОВИЋА

Редовном члану Краљевске академије наука,
песнику,
драмском писцу,
естетисти првог реда,
из ранијег доба,
романтичарског и на почетку модерности,
који је *међу јавом и мед сном*,
у замашној и умотаној чудом,
у више деценија припреми,
нашао најлепшу ритмом и елегичношћу
безњеницу љубавне побожности –
Santa Maria della Salute;
писцу који је до последњег сата у Бечу,
под кошуљом, отворену према грудима,
укривао књигу *Сан Матере Божије*,
а незнавени га гледали као безбожника,
који је под главом држао Вуков *Српски рјечник*,
дописивао га на маргинама,
смишљао речи *клим* и *брадоглад*,
тренут, *глед* и *укритај*,
који је четворокрилну капију
где морају да улазе један по један
назвао – *типаја*,

по реду улажења: ти па ја,
 понекад жестоко кажњаваном
 због игара у стиху и језику,
 у речима од којих су неке данас међу нама,
 као да су ту одувек биле;
 писцу кога су неправедно приказивали
 као окрњак или као каламбурца,
 празнова, и даље нередом,
 таквом, у свему, овде, тек начетом
 Лази Костићу,
 на сто година од његове смрти,
 у залету смисла и стила,
 везаним у чвор правичности,
 окренуо је своју вишеструку пажњу
 редовни члан Српске академије наука и уметности,
 песник,
 драмски писац,
 естетист првог реда,
 из доба свестраног у књижевним крацима,
 успехом на више видика осамљен,
 писац *Куће на две воде*,
Игле и конца, *Баладе о Стојковићима*,
песама Нецвијеће и Сињајевина,
Ужица са вранама,
 драма о Шопаловићима и шарганском чуду,
 такав, у лепоту слика загледан,
 у мрежи српског језика,
 Љубомир Симовић,
 у истој години,
 на три начина се одуживао
 Лази Костићу,
 и то:

осамнаестог новембра 2011, на Калемегдану, близу Даничића и писца *чојства*, међу *живима* који одавно нису с нама, у нигде таквом збору српских песника, после дуго обнављане упорности, како бива када хоћете нешто сасвим природно да урадите, ту је Љубомир Симовић речју открио Лазе Костића бисту испод мајсторског длета академика Николе Јанковића;

исте године, 2011, у јуну, објавио је Љубомир Симовић обилат *Зборник* у издању САНУ, по делатностима Лазе Костића подељен, истраживачким текстовима покривен, у логичним бечузима који су повезани, са научном скупа у САНУ, из претходне године, када је био на челу тог значајног састанка тумача Костићевих *основа лепоте у свету*;

исте године, 2011, у јулу, Љубомир Симовић је објавио свечану књигу, антологију песама и драма Лазе Костића, с предговором, с научним додацима, с одломцима о Лазиним књижевним деоницама, у Антологијској едицији *Десет векова српске књижевности* Издавачког центра Матице српске, у едицији, јединственој, у којој је прошле и ове године објављено 20 томова, а десет је у припреми за штампу, где ће када време дође, после Лазе, разуме се, по реду ствари, доћи и антологија Симовићевих жанрова;

па је одвишно осим ове три напомене, тринаестог у тринаест, што би Лаза одмах сабрао и претворио у парне бројеве, одвишно је, због очигледне јасности, набрајати остале разлоге зашто ћемо за који часак почети да слушамо академика Светозара Кољевића, академика Милосава Тешића и професорку универзитета Мирјану Д. Стефановић како нам казују о овогодишњим уплетажима Костића, Симовића и одгонетања Лазиних стихова, мисли и заноса посебне врсте.

(Уводна реч уредника)

М. В.

СВЕТОЗАР КОЉЕВИЋ

Живописна игра противречних, па и непомирљивих ставова и дочараних слика, погледа, мотива и наговештаја, игра текста и подтекста, основно је обележје свеколиког изражајног света Лазе Костића. Као што је истакнуто у поздравној речи председника САНУ на овом скупу, Лаза Костић је „уза сав свој разноврсни списатељски рад, бринуо [...] бригу о судбини свога народа, што га је одвело у политику, а бављење политиком одвело га је у пештанску тамницу. Поучен оним што је видео и доживео у политици, песницима је поручивао да се држе што даље од те варалице, а сам је многе своје песме покварио политичким порукама и поентама”.¹ Али такво непосредно повезивање прагматичног политичког деловања и песничког снарења било је једно од карактеристичних противречја која је Лаза Костић помно неговао – животно, филозофски и уметнички – у свом здружном опредељењу за парадоксалне „укрштаје” у свим сферама практичног и духовног живота. У својим исходиштима и помацима, Лазино дело је почивало колико на нашем наслеђу усменог предања толико и на дубоком доживљавању извора различитих времена и култура, па и његова изузетно оригинална језичка обележја била су непрестано у

¹ „Поздравна реч председника Српске академије наука и уметности академика Николе Хајдина”, *Лаза Костић*, уредник Љубомир Симовић, САНУ, Београд 2011, стр. 3. У даљим белешкама: *нав. дело*.

знаку песниковог „укрштајног” кретања између традиције и иновације. Најзад, у неким од његових најзначајнијих остварења песничка реч се креће између ништавила и сновиђења, „дангубе” и „заноса”, „безњенице” и „плетисанке”, најчешће лебдећи „међу јавом и мед сном” као што је приметио још раније Драгиша Живковић.² У исти мах, можда ниједан наш писац до Иве Андрића није имао тако снажно укорењено уметничко осећање свог тла и тако дубоко космополитски поглед на свет као Лаза Костић, па је умесно поставити питање како и шта овај зборник расветљава у погледу локалних и космополитских извора, оквира и постигнућа Костићевог стварања.

Као прво, ту су они радови који указују на неке великане које је Костић читао и присно доживљавао, а који су га надахњивали у неговању властитих, противречних и разноврсних стилских обележја. Тако је, на пример, Немања Ротар приметио да је Лаза Костић „писао на више језика” и као „осведочени ерудита, прилазио писаћем столу у свечаном белом оделу”.³ Међутим, остала је и прича да је касније „гђ ко од мајке рођен” радио у свом кабинету – да би одвратио ташту од њене навике да га омета у том његовом неозбиљном послу. Као „префињени естетa, изразите хеленистичке провениенције”, био је, како запажају Ксенија Марицки Гађански и Иван Гађански,⁴ такав познавалац грчке митологије, културе и језика да је у његовим преводима Хомера не само „лексика врло добра”, него „и у већем складу с оригиналом него немачки, енглески и француски преводи, без обзира на њихово вековно бављење Хомером”.⁵ Поред тога, његова песничка реч имала је дубоке изворе у делима многих других писаца и мислилаца, а нарочито у Дантеу, Шекспиру и нашој народној поезији. „Лабудова песма” његове љубавне поезије непосредно је и језички надахнута Дантеом, а, као што је приметио Предраг Протић, „понеки од његових стихова по тону и маниру могу да зазвуче, и звуче шекспировски”, док се „у његовим преводима Шекспира осети [...] као призвук глас народног певача”.⁶ У том оквиру Протић разматра и питање колико је Лаза „прави романтичар” – уз напомену да „у његовој поезији има и много класицистичког и барокног наслеђа”.⁷ А у разматрању погледа Лазе Костића на поетику народног песништва Нада Милошевић-Ђорђевић указује колико је и како је Лаза Костић био „својеврсни антиципатор фолклорне семиотике XX века”,⁸ док су сложена питања односа Лазе

² Видети *Европски оквири српске књижевности*, IV, Просвета, Београд, 1944, стр. 10–11.

³ „Славуј у Змајевом гнезду или како је Лаза Костић тумачио поезију Змајовину”, *Лаза Костић*, стр. 126.

⁴ Исто

⁵ „Лаза Костић и антика – неке паралеле”, *нав. дело*, стр. 316–317.

⁶ „Вељко Петровић о Лази Костићу”, *нав. дело*, стр. 103.

⁷ Исто, стр. 102.

⁸ „Лаза Костић о поетици српских народних песама”, *нав. дело*, стр. 227.

Костића и Шекспира недавно подробно расветљена – на преко 150 страница – у књизи Светозара Петровића.⁹

Изузетно је значајно у овом зборнику разматрање Костићевих додирних тачака с Дантеом, које се, као што указује Мирјана Д. Стефановић, не свде само на призивања мртве драге у песми *Santa Maria della Salute*, у којем одзвања Дантеов „први надземаљски сусрет с већ неколико деценија умрлом Беатричком”, сусрет описан у тридесетом певању „Чистилишта”.¹⁰ Још дубље Костићеве везе с Дантеом огледају се у поређењу тог врхунца његовог песничког израза с првим сонетом из Дантеове ране збирке *Нови живот*. Поред тога што су обе песничке творевине знаменито двојезичне, заједничка им је и она „маса иновација” „која се укратко може описати као скок у нову поетику, а да се при том уопште не заборавља баштина”.¹¹ Колико је Костићева песма авангардна види се по увођењу страних речи у „римовани завршни стих сваке строфе”, а колико је она у дубокој традицији љубавне поезије назире се у замисли увођења чак и телесног бића у више стање блаженства, у „рај”.¹² Та дубока сродност уочљива је и у неким значајним појединостима као што је употреба речи *salute* у обе песме – и то не у смислу поздрава него у смислу исказа „блаженства” које „заљубљени добијају испуњењем жеља”.¹³ А управо та „транспозиција реалног у идеално и идеалног у реално”, та метаморфоза „чулног у апстрактно”, како је то формулисао раније Драгиша Живковић, кога наводи Милосав Тешић, представља Костићев крајњи „укрштај”,¹⁴ темељно обележје његовог животног пута, доживљаја света и стваралачких домета. Стога није ни чудо што су многи Костићев текстове били у време своје појаве толико необични да су и многима упућеним у књижевна питања изгледали на страни. У формалном погледу такође је знаковито да је Костићев стих и у многим другим његовим песмама оригиналан колико и традиционалан, да у њима, као што напомиње Драга Зец, „поред римованих налазимо и неримоване поетске текстове, оне у којима су стихови без риме уткани у римовано поетско дело”, те да још уз то „Костићеве риме могу бити чисте или асонантске”, тј. у знаку подударана вокала, али не и консонаната.¹⁵ Исто је тако занимљиво да је и *Santa Maria della Salute* испевана у октави као строфи, у једном од романских песничких облика, који се, како наговештава Милорад Павић, већ стотињак година не баш најуспешније,

⁹ Видети „Шекспир и др Лаза Костић”, *Лаза Костић*, САНУ – Академска књига, Београд – Нови Сад, 2010, стр. 23–181.

¹⁰ „*VITA NOVA* Лазе Костића”, *Лаза Костић*, САНУ, Београд, 2011, стр. 40.

¹¹ *Исто*, стр. 41.

¹² *Исто*, стр. 42.

¹³ *Исто*.

¹⁴ Видети Милосав Тешић, „‘Моја дангуба’ Лазе Костића”, *нав. дело*, стр. 52.

¹⁵ „Рима и асонанца у поезији Лазе Костића”, *нав. дело*, стр. 27

неговао у српској књижевности.¹⁶ А посебно је значајно да је метафора као најтрадиционалнији стилски троп постала код Костића основно знамење необичности његових текстова управо стога што је израсла у свеколики начин његовог изражавања, у „језичко пијанство”, по Винаверу „велико и пророчко”, али, како напомиње Душан Иванић, пијанство које је „повремено гушило рецепцију његовог опуса”.¹⁷ Дакако, учестале метафоре неизбежно појачавају „вишесмисленост” онога што се каже,¹⁸ али „метафором се текст ослобађа референцијалне одређености и поставља у отворени, стални процес производње значења за која не постоје [...] аналогije у језичкој дијахронији нити у текућој језичкој пракси”.¹⁹

У вези с тим је и једно од основних обележја Костићеве вербалне изражајности, његове кованице, лексичке форме и облици које су, дакако, како напомиње Иванић, неговали мање успешно и други писци као што су П. Соларић, С. М. Сарајлија, Ђ. М. Кодер. Али Лаза Костић је „једини” међу њима „својим расковником непогрешиво отварао двери и језика и љепоте”.²⁰ И то не само својим успелим оригиналним кованицама, него, као што истиче Јасмина Грковић-Мејџор, врло често оживљујући лексику старе српске књижевности и њене моделе ковања нових речи, тако да многе Лазине необичне кованице – као што су „благочаст”, „боран”, „брежан”, „живодавац”, „плавота”, „челник” – „припадају црквенословенском језичком наслеђу”.²¹ Таква је и реч „презор”, која није, као што се понекад тумачи, ни кованица нити значи „презир”, него „архаична црквенословенска реч са значењем ‘охолост’”.²² Такве и сличне речи, са својим изворним значењем, недвосмислене су назнаке Лазиног неговања „укрштаја” у језику, као и његовог изузетног лингвистичког, филолошког, филозофског, књижевног и теолошког образовања, пуноће његовог „филолошког нагона и знања”, као што је приметио још Милош Црњански.²³

Таква језичка обележја, истиче затим Предраг Пипер, воде и у разноврсне облике древног песничког средства понављања – од класичног понављања исте речи, да би се нагласило оно што она означава, до раскошне песничке оркестрације понављања стварних етимолошких корена различитих речи („плетисанка”, „плетиво”, „плетиља”, „плетеш”²⁴), па и песничког замишљања њихових аналогija које често остаје у знаку

¹⁶ „Порекло октаве у песми Лазе Костића „Santa Maria della Salute”, *нав. дело*, стр. 11.

¹⁷ Душан Иванић, „Рани Лаза Костић – свеомој метафоре”, *нав. дело*, стр. 24.

¹⁸ *Исто*, стр. 15.

¹⁹ *Исто*, стр. 25.

²⁰ *Исто*.

²¹ „Отисци језичке прошлости у делима Лазе Костића”, *нав. дело*, стр. 64.

²² *Исто*.

²³ Видети Предраг Пипер, „О понављањима коренских морфема у *Песмама* Лазе Костића”, *нав. дело*, стр. 73.

²⁴ *Исто*, стр. 72.

„оказионализма”²⁵ то јест једнократне употребе коју језик не ставља у даљи промет. Тако је, на пример, Костић „направио придев *гњевит* и добио потребно сазвучје” у стиховима „писана слова пламеног лица/*гњевита* белца *огњевитим* млазом”.²⁶ У таквом изражавању – као у некој народној етимологији – доводе се у везу корени речи „гнев” и „огањ”, у везу која „нема поуздано етимолошко оправдање, али има успелу експресивност”.²⁷ А у оквиру таквих увида у природу Лазиног језика, као што истиче Милорад Радовановић, треба имати на уму и парадоксе Лазиних лингвистичких ставова који подразумевају да „књижевни језик ваља да буде разумљив свима, да буде без непотребних речи из других језика, али и са интернационализмима и неологизмима где год су ови потребни, нарочито у домену лексике апстрактне семантике, те са ослањањем и на традиционални вокабулар (тзв. ‘славенизме’, и ‘књишке речи’, и сл.)”.²⁸ Укратко, лингвистички прилози у овом зборнику бацају значајно, ново светло на изворе, природу и нека изузетно значајна обележја Лазиног песничког језика.

У зборнику су у више наврата разматрана и основна обележја разнолике Лазине рецепције, од првих младалачких одушевљења с којима су у почетку примане његове песме до потоњих радикалних спорења вредности и облика његовог стваралаштва, с тим што је посебно указано и на тешкоће с којима су његова песничка реч и мисао налазиле своје место у новијој српској књижевности. Чак ни његов „духовни двојник” Станислав Винавер, као што се сећа Светлана Велмар-Јанковић,²⁹ није за живота дочекао објављивање своје књиге о Лази Костићу, иако је управо он већ у својим раније објављеним огледима васкрсао Лазу Костића у пределима новије српске књижевности и културе. Ту су затим и бројне изузетно темељите и прецизне анализе Лазиних дела, рецимо, Тешићево разматрање песме „Моја дангуба” која оваплоћује раскош младалачких осећајних и мисаоних заноса у слутњи њихове коначне животне залудности: „Разочарење реалним животом, ништитељем младалачких идеала и узноса уводи песника у зону тамног [...] певања, [...] дубоко сетног, носталгичног до очајништва”.³⁰ У аналогном смислу занимљиво је и разматрање Зоје Карановић Лазиног „митског поимања света” у песмама као што су „Међу звездама” и „Вилованка”,³¹ као и указивање Ивана Настовића колики је „значај протумачених снова Лазе Костића за разумевање и његове личности и његовог дела”.³² Најзад, значајне

²⁵ Исто, стр. 69.

²⁶ Исто, стр. 76.

²⁷ Исто.

²⁸ „Поводом Лазе Костића: Оглед о језику”, *нав. дело*, стр. 85.

²⁹ Видети „Реч о Лази Костићу и Станиславу Винаверу”, *нав. дело*, стр. 115.

³⁰ „‘Моја дангуба’ Лазе Костића”, *нав. дело*, стр. 52.

³¹ „Митско поимање света и вечно женско на духовној вертикали Лазе Костића”, *нав. дело*, стр. 149.

³² „Снови Лазе Костића и њихов значај”, *нав. дело*, стр. 165.

су и анализе Лазиног драмског стваралаштва, посебно његове трагедије *Максим Црнојевић* у светлости, како каже Зорица Несторовић, нашег мита о „коби” лепоте.³³ А ту су и успомене Петра Краља на време када је играо „своју насловну улогу” у тој трагедији,³⁴ као и сећања Арсенија Јовановића на режирање *Максима Црнојевића*.³⁵ Расветљени су, затим, различити видови Лазиног приступа позоришном стваралаштву,³⁶ његове позоришне критике,³⁷ а у осврту Љубомира Симовића, посебно и питање како би се и да ли би се Лазине драме могле и данас постављати на сцену.³⁸ Ту су, најзад, и размишљања о светлости коју Лазино свеколико стваралаштво баца на наша данашња смутна времена – а у осврту Немање Ротара на Лазину *Књигу о Змају*, између осталог, и дијагнозе болести нашег времена, па чак понегде и сугерисане терапије за наше проблеме, које нуди Лазина мисао и његов доживљај света.³⁹ Ништа мање занимљива су и многа друга расветљења Лазиног дела и мисли, која не могу овде бити ни поменута због краткоће времена, изузев у оквиру напомене да би вредело погледати и прилоге многих других аутора због светлости коју они бацају на нека средишња питања српске културе.

Најзад, и у овом зборнику се поново поставља и разрађује у разним аспектима древно питање да ли је Лаза само „торзо од великог песника”⁴⁰ као што је то тврдио Вељко Петровић 1911. године, односно да ли његово дело представља само *фрагмент* његових „великих, ретко великих способности”, као што је тридесет година касније казала, „употребивши једну нешто мекшу реч”, Исидора Секулић.⁴¹ Међутим, у вези с таквим судовима Љубомир Симовић је приметио да понеки торзо „без главе, ногу и руку, може бити експресивнији и драматичнији, па чак и монументалнији, од многих скулптура које имају и главу, и ноге, и руке”.⁴² У сваком случају, Лаза Костић је својом песничком речју – као и „укрштајима” своје личности и печатом који је дао свом времену и српској култури – „у нашем добу присутан као жива чињеница, без које се не може ни замислити не само наш романтизам, него ни наше модерно песништво”.⁴³ Костић је, наиме, дошао „до оних висина

³³ „Феномен мушке лепоте у песништву Лазе Костића”, *нав. дело*, стр. 136.

³⁴ „Како сам играо Максима Црнојевића”, *нав. дело*, стр. 285.

³⁵ Арсеније Јовановић, „Како сам режирао *Максима Црнојевића*”, *нав. дело*, стр. 273–283.

³⁶ Видети Петар Марјановић, „Лаза Костић и глума”, *нав. дело*, стр. 251–272.

³⁷ Марта Фрајнд, „Позоришне критике Лазе Костића”, *нав. дело*, стр. 299–306.

³⁸ „О трагедијама Лазе Костића”, *нав. дело*, стр. 289–298.

³⁹ Видети „Славуј у Змајевом гнезду”, *нав. дело*, стр. 133.

⁴⁰ Видети „Реч председника Организационог одбора академика Љубомира Симовића”, *нав. дело*, стр. 5.

⁴¹ Видети *исто*.

⁴² *Исто*, стр. 6.

⁴³ *Исто*.

које 'тек у заносу пророци слуте'"⁴⁴, а на тим висинама он се као „пјесник „разбокорио” и у нашој књижевној „савремености”⁴⁵. Најшире гледано, дакако, у оноземаљским дијалозима у песмама Ивана В. Лалића и Матије Бећковића, у есејима, песмама, па и у објављивању *Сневника* Љубомира Симовића, у метрици и понеком моту Милосава Тешића. Али он је исто тако живо присутан и као историјска слутња у неким од најновијих песама Ђорђа Сладоја које се одликују ширином и дубином својих асоцијација у сликама нашег савременог лутања по новим безизлазјима. У таквим стиховима Ђорђа Сладоја „политичке” пјесме” Лазе Костића „налазе свој отклик [...] подстакнут савременим историјским ужасима и поразима”⁴⁶. Тако, на пример, у недавно објављеној „Балади о Лазару” опет тамо неки „Лазар”:

„Ради грчку гимнастику
Да поправи крвну слику
И представе о песнику
Протуви и безумнику.
[...]
Трчи некуд као манит,
Древни младић, вилен старац
Тело мора бити гранит
Увек спремно на ударац.”⁴⁷

Костић је, укратко, у парадоксалности своје појаве, између осталог, и „наш савременик”, који нам у свом поимању и доживљавању културних и књижевних феномена, у свом преобликовању животне стварности у оквирима митских пејзажа фолклорне, хеленске и хришћанске културе, отвара неслућене песничке видике и асоцијације. Стога није ни чудо што је требало дуго времена да се назре његова мисаона и песничка величина и да се схвати да његове кованице и језичке пустоловине нису никакве настраности ни произвољности него дубоко традиционално утемељене и слободно дочаране духовне пустоловине, као што је то и његова песничка реч на врхунцима својих остварења. На свом животном путу и у својој поезији Лаза Костић се кретао, као и ми данас, „међу јавом и мед сном”, између „безњенице” и „плетисанке”, и то не само у еротском и уметничком, него и у теолошком, филозофском, политичком и егзистенцијалном смислу – у знаку „укрштаја” две непостојеће речи у српском језику! А и у том нашем данас актуелном „укрштају” ништавила и чежње за сновиђењем слуги се „дах вечности” као наговештај свеколике судбине људског рода.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Јован Делић, „Лаза Костић и српско епско пјесништво двадесетог вијека”, *нав. дело*, стр. 397.

⁴⁶ Исто, стр. 396.

⁴⁷ Видети исто, стр. 396. Ова песма Ђорђа Сладоја објављена је у бањалучком часопису *Крајина*, г. IX, бр. 31–32, јесен-зима, 2009/10, стр. 351–352.

МИЛОСАВ ТЕШИЋ

„Код Лазе Костића све збуњује: и биографија и поезија.” Том реченицом започиње Љубомир Симовић свој есеј „Белешке о Лази Костићу”, који се одавно убраја у оно што је најбоље написано о Костићевом књижевном стваралаштву. У тој двојакој збуњености садрже се, дакле, две његове судбине – животна и литерарна – обе као нешто што се, час у врућици, час у очајању, или којечему сличном, на све стране разбацује. Живот је за њега био *несносив очиглед*.

Које су се све силе тукле у њему, шта се у усковитланом жрвњу његовог света кидало и дробило, може се или видети или неразговорно назрети и донекле наслутити у земаљско-космичким сферама његове поезије, хеленистичким, фолклорним и романтичарским, у њеним дубоким унутарњим вировима и зрачним висинама; где и у једном и другом има непречишћених слика и муљевитих наноса, као и хировитих, исхитрених и стихијних упада, својствених песницима романтичарима.

Костићев песнички језик, исмеван и куђен, али и хваљен, једна је од одлика његовог литерарног рада која се најпре учоава. Та нејењавајућа вербална енергија, бујичава и захуктала, често је зауздана и припитомљена, али је понекад раздрешена и разгоропађена-таква као да је пуштена с ланца.

Његове кованице, оне међу најбољима, откривају језикотворитеља од најређе врсте. Он је под снажним притиском елементарне и узавреле песничке грађе-а ограничен датим и задатим језиком - био принуђен да, уз велики ризик и о сопственом трошку, ту грађу начне и распрсне личном речју, често веома проициљивом и ширег значењског распона.

Што се тиче версификацијских одлика Костићеве поезије, разуме се да и за њу важе метричка правила романтичарског стиха. Костић се, као и остали песници српског романтизма, користио пуним и комбинованим краћим метрима, као и дужим. Постоји, међутим, један стих, који је угледајући се на Шекспира, у српску поезију он увео: то је јампски десетерац. Тај моћни метар чаробно је зазвучао у његовим трагедијама *Максим Црнојевић* и *Пера Сегединац*, као и у појединим песмама.

Тежећи да певањем оствари чисто стање поезије, поезије као активног чиниоца у космичкој хармонији, Лаза Костић је подвижнички настојавао да прекорачи и сам језик, уз одржање – ако се тако може казати - утиска о њему или успомене на њега. То подразумева не само савлађивање неизрецивог него, што је парадоксално, и поништење изреченог. „У том напору да се превазиђе ниво језика и да се досегне визија непосредно, језичка средства се, сразмерно тежини задатка, стално умножавају. Тако се догађа да језик производи управо она тежња која би хтела да га укине” – примећује Љубомир Симовић у наведеном есеју.

Носећи се с неизрецивошћу, упињући се да неисказивошћу пропева, залазио је Костић у замрачене и дубоке вирове сна. Ту је тражио, али не

окрећући леђа стварности, расплет за неразмрсиву и затамњену збиљу и уопште за несазнаји свет, за „вековити непрозрак”, како стоји у песми „Моја дангуба. Шта су у том свету песници или у најширем смислу други прегоаоци племенитих намера, односно делатници хуманистичких усмерења, ти „небне мисли земни борци”, шта су они у свету „гомила нехајања” (тј. светине, руље), шта су ти који „занесеном душом носе/ сановање светлиј’ дана”, а с циљем „да просветле светску тмину” – Они су тек видиоци и провидиоци света као нечег што је „вековити непрозрак”, јер то они дубље и потпуније од других виде, схватају и осећају. „У тој тамној песми [...] има више очајања но у свему осталом што је Лаза Костић написао” – каже Љубомир Симовић.

Колико, уз дикцијску прочишћеност и ритмичку таласавост, има лирске елеганције и емотивне уфињености у балади „Минадир”, у тој малој и трагичној љубавној драми. У тих тридесет катрена нема ниједног напамет узетог романтичарског реквизита, ниједног нехајно прикаченог приручног песничког орнамента. Трострука смрт на крају те трагичне приповести није спречили да се све у њој испева некако прозрочно и растресито, једноставно и лако – а дирљиво и потресно.

Четрнаест пута поновљен рефрен *Santa Maria della Salute* темељни је не само звучни него и многоструко реперни ослонац у тим дактилотрохејским љубавним химнично-трагичним октавама. Захваљујући тим рефренским понављањима, тј. тој непрестаној молитви, све се од почетка до краја песме збива у Богомајчином присуству. Њено име је најистакнутија реч у песми, њен дежурни звук отворених мотритељских очију. Када се у тој песми стиша заносна музичка грмљавина, кад малакшу и охладе се њени сморени громови, остаје да се слуша њихов ехо и да се слути како по небеским безднима и сазвежђима, у хармонији и лепоти од неовога света, зри тишина, узрокована и обликована најзвучнијом песмом српског језика.

Једно Лазино горко песничко сазнање, двапут истакнуто у песми „Љубавна гуја”, уграђено је у стихове „неисказан још оста / неисказани јад”. Тој кобној спознаји да постоји неподударност између *жељеног да се каже* и *казаног* има лека у самој његовој поезији, у њеној преосталој живој поетској енергији, дострујалој и дозвучалој од *славуја светске руже*, а расточеној по њеним замршајима и лавиринтима. Има те силе на свим оним местима у његовом песништву којих се макар и сенком дотакла „реч начелна свију вера,/ први прозор нерамера, /рајски кротник дивљег звера, -/ ’армонија сфера”.

Певање Лазе Костића, нашег надромантичног романтичара, одаје пеника титанско-прометејског порива, неретко пророчки занетог. Визионарски надахнут (уз то естетичар и пажљив пратилац европске филозофске и уопште научне мисли), он је творачки баштинио и хеленску традицију и српско усмено песничко наслеђе, као и естетска искуства европског романтизма. Мада у том смислу несинтетизовано, његово песништво је, умајући у виду најлепше песме и лирски снажне фрагменте из његових драма и мноштва других песама,

једна од најдрагоценијих спојница у развоју модерне српске књижевности: по иновативној лексици, по артицифијелности стиха, по језичкој инвенцији уопште; по емотивним дубинама, исказаним високим лирским тоновима; по складу у грандиозности песничких слика; по песничком хумору; по прегнућу да се исказе оно што је тешко исказиво...

У тексту „Приређивачке напомене” Љубомир Симовић, састављач избора из књижевног стваралаштва Лазе Костића (у оквиру едиције *Десет векова српске књижевности*), саопштава да се одлучио да из обимног и жанровски разноликог Костићевог дела изабере оно „што представља врх његовог стваралаштва”, а то значи свођење избора на његов песнички и драмски рад.

У прављењу таквог избора Симовић се руководио идејом да, у вредновању Костићевог песничког рада у стиху, превазиђе оне мишљења која су о његовој поезији изrekli Вељко Петровић и Исидора Секулић: први – да је Костић само „торзо од великог песника”; а друга – да је његово дело што се тиче дужих песама, поема и балада „највећим делом само фрагментима на висини”. „Било шта да сам радио” – вели Симовић – „мислио сам на оне две речи, „торзо” и „фрагмент”, које су биле моја Сцила и Харидба.”

Приређивач је изабране Костићеве песме, углавном поштујући хронологију њиховог објављивања, распоредио у седам садржајно и логично утемељених тематско-мотивских кругова, при чему је испред њих, а у складу са Костићевим поступком, ставио као уводну песму „Међу звездама”. Ти кругови тако су насловљени да одмах можемо по њиховим називима, а готово и без наслова песама које их чине, закључити које теме и мотиве они обједињују: „Љубавна гуја”, „У плавој кутији”, „Гром и јек”, „Међу јавом и мед сном”, „Спомени”, „Баладе”, „Химне и молитве” (међу којима је и најзвучнија песма српског језика „Santa Maria della Salute”). (Технички би било боље и лепша да су наслови ових циклуса дати на посебној страни, а не - ваљда што се штедело на хартији-изнад прве песме у циклусу, према да је то регулисано разликом у величини верзалних слова.)

Од 47 песама унетих у овај избор 45 је дато у целини, док је из песме „Синоћ” и поеме „Моја дангуба” унет по један одломак, што је заиста и највредније у њима.

Иза набројаних циклуса штампане су Костићеве трагедије *Максим Црнојевић* и *Пера Сегединац*. Иза тога следе: 1) „Хронологија” (тј. биографија Лазе Костића); 2) „Селективна библиографија” (у коју су укључени: прва издања Костићевих дела, сабрана, целокупна и изабрана дела, посебна важнија издања и изабрана литература са 88 јединица); 3) „Приређивачке напомене”.

Симовић избор завршава избором одломака из огледа о његовом лирском и драмском песништву (за ово последње узет је одломак из Винаверове књиге *Заноси и пркоси Лазе Костића*). Одломци из огледа о Костићевој лирици представљају оно најбоље што је о њој написано, у шта ваља убројати и Симовићев оглед „Белешке о Лази Костићу”, који је у овом издању узет за предговор, тј. он је први од два приређивачева текста у том

предговору. Не морамо обавезно читати Лазу Костића онако како су их читали Вељко Петровић, Исидора Секулић, Зоран Мишић и Миодраг Павловић, али ће нас пажљиво читање њихових радова подстаћи и охрабрити у даљем рашчитавању тог вишеструко сложеног песништва, јер „што се дубље улази у Костићево дело, све је више разлога и прилика за забуну”, с правом тврди Љубомир Симовић, свакако један од најпућенијих његових тумача.

Праву драгоценост у овом завршном одељку књиге избора из Костићевог песништва представљају два прочелна текста, под насловом „Два портрета Лазе Костића” – први је одломак из Попиног записа „Лаза Костић”, а други је издвојен из Лесковчевог предговора књизи *Приповетке/О песништву и уметности Лазе Костића*. Та два виђења толико су различита да се морамо запитати да ли Попа и Лесковац пишу о истом човеку. Први га, у песничком заносу и усхиту, слави до небеса: „Устихованим говором својим диже равни бескрај око себе и од њега небеске сводове гради [...] Говори са својом светиљком, чујем га са дна ноћи, и у његовом бесмртном стиху препознајем глас *славуја светске руже*”; други га слика, реалистички, без икакве задршке, онако како га је видела новосадска средина, грађанска и малограђанска. „Савременици су створили о њему потпуно искривљену и лажну представу, безмало гротескну и карикатуралну, као да би збиља био и мало ћакнут. И деца су трчала за њим и изругивала се.” Та два крајње супротна става о Лази Костићу Симовић види као „парадоксалну и драматичну целину, у којој се, између два опречна Лазина лика, указује и слика наше средине и њеног односа према људима који је превазилазе”.

У „Приређивачким напоменама” Симовић је образложио зашто је „себи дозволио луксуз” да у ову књигу уврсти обе Костићеве трагедије – и *Максима Црнојевића* и *Перу Сегединца*, мада је, као и врлина, и те како свестан и њихових крупних мана. Одлучио се на то пошто је закључио да у обема драмама оно што је уметнички живо, што је пуно „живе и изазовне енергије” преовлађује над оним што је или уметнички превазиђено или није ни било уметнички урађено. Ваља посебно истаћи да у другом тексту предговора, под називом „О трагедијама Лазе Костића”, он сугерише – указујући и на то да су те драме и у данашње доба по нечему актуелне (нпр. у политичком и моралном смислу) – како би их у ово време ваљало играти. Овако гласи та пронишљива и оригинална сугестија: „Када сам рекао да би трагедије Лазе Костића, без обзира на све њихове недостатке, требало играти онако како су написане, на уму сам имао једну идеју која се и мени самом учинила екстремном: идеју да се без резерве прихвати све што ови текстови нуде: и јамб, и патетика, и каламбури, и претеривања [...] Помислио сам да би се могло ићи и даље, и да се све оно што је у овим трагедијама претерано, преувеличано и екстремно прихвати не само такво какво је него да се на том претеривању и преувеличавању чак и инсистира, да се екстремно учини још екстремнијим, патетично још патетичнијим [...] и да се при том све оне грешке и недостаци узимају као намерни.” У томе Симовић наслућује начин којим би требало трагати за Костићевом драмском аутентичношћу. (Можемо тек претпоставити какве би

све сценске ефекте створило то крајње модерно приказивање Костићевих трагедија, а прилично сам уверен да би се једино тако оповргло мишљење да је, рецимо, *Максим Црнојевић* „више за читање него за гледање“).

Ако би се и онако обимној књизи пробране лирике Лазе Костића могао придодати који лист више, онда би се, на пример, из дуже песме „Последња ружа“ (која „реч своју сама преживет мора“, што је антиципација поезије с метапоетичким мотивима) могао узети један одломак: неки који би се уврстио у циклус „Љубавна гуја“ или можда неки којем би било примерено место у циклусу „Гром и јек“. И ова недоумица показује да много шта што се тиче Костићевог песништва најчешће изазива двоумљење. Тако се, заокупљен једном дилемом, питам: да ли би било добро, у овај избор неукључену, поему *Прељубница*“ (која се могла развити у драму) сместити између трагедија *Максим Црнојевић* и *Пера Сегединац* или испред њих?

Различите врсте избора из Костићеве поезије и даље ће се радити, али ће сваком наредном приређивачу било којег од тих могућих избора овај Симовићев, приређен за едицију *Десет векова српске књижевности*, бити најпозданији оријентир. У њему је Лаза Костић пропевао својим најаутентичнијим и најчистијим гласом, захваљујући високој приређивачевој компетенцији, али ништа мање и његовом посвећеничком односу према Костићевој лирици и истанчаном осећању за њу.

МИРЈАНА Д. СТЕФАНОВИЋ

Како сваки чин говора подразумева у себи, или би бар тако требало да буде, и одговор на неко питање, пред овим уваженим аудиторијумом, а почаствована и захвална позивом да говорим на трибини Академијине Библиотеке, покушаћу данас да одговарам на једно помало неграматичко питање, наиме – шта је Лаза Костић.

Представљајући данас две књиге с двојицом главних јунака, бардова српске лирике и српске драме, можемо да утврдимо њихов разговор, као и дијалог савремене поезије са сопственом баштином. Песник Љубомир Симовић и песник Лаза Костић нашли су се у укрштају и у валеру тумача поезије, и лирске и драмске. Колико је упутно обраћати се овим двома важним књигама, оној оригинално насловљеној *Лаза Костић* у антологијској едицији „Десет векова српске књижевности“, у којој се свака књига именује песниковим именом, толико је, за ову данашњу причу и ово данашње размишљање, важан спој тог наслова са зборником радова с научног скупа о Лази Костићу. Важно је то због одговора на имплицитно постављено питање. Рекла бих и краће и једноставније. До ових књига чини се да је српска књижевна историографија одговарала на питање о томе ко је Лаза Костић. Од ових наслова, међутим, историја књижевности, захваљујући академику

Симовићу, његовој монографији о Лази Костићу, објављеној у Издавачком центру МС и под руководством главног уредника едиције, господина Мира Вуксановића, као и овим Академијиним зборником, уређеним зналачком истом руком госп. Симовића, у прилици смо да одговоримо на једно још важније питање, наиме: шта је Лаза Костић.

Наизглед површан, јер расут на више научних, културних и политичких области, Лаза Костић је и својим сувременцима, и многима данас, чак више него многима, деловао и делује саткан једино од каламбура, разбарушеног и несабраног описа, бонвиванским односом према животу, лепорекошћу као досетком, па се површно закључивало о томе како је алузија у њега плитка, како је све игра речима за тренутак погодна, али да у њој нема темељности, а поготову нема система. Упозорава нас, међутим, песник да га пажљиво читамо и даје нам небројено примера за то, од којих је и један довољно илустративан. Своју аутобиографију започиње реченицом: „Родио сам се у селу Ковиљу које лежи поред истоименог манастира”. Управо тим редом, а не обрнуто. Већ овим исказом показује своје огромно историјско знање, јер су места настајала уистину поред манастира. И никако друкчије. А и та реченица тумачена је као згодна песникова пошалица. А није. На питање о томе шта је Лаза Костић, одговор на овом месту може да гласи: велики зналац културалне историје. Љубомир Симовић каже: „испод привидне противречности указује (се) дубока доследност”. Шта је, дакле, Лаза Костић?

Кад се данас укаже на важност мита о Прометеју, онда се у тумачењу Љубомира Симовића појави интерпретација Костићеве концепције ове старе хуманизоване приче и то управо као погодан још један одговор на питање: шта је Лаза Костић. Поготову ми се чини од пресудне важности она директно казана нијанса о нераскидивој вези лирике и трагедије, а на примеру Прометеја и Максима Црнојевића.

А једно од двеју Симовићевих открића, које се публикује данас, песма „Дим”, доводи Костићевог сабеседника, песника и тумача Симовића, до још једне карике у ланцу одговора на већ постављено питање. Увиђајући колико се овде у Лазиној поезији види сан, који добија, коначно, „статус реалности”, данас се мора прихватити и друкчије тумачење појма фантастике у књижевном тексту, јер је, ево, већ песнички показано колико књижевност има своју стварност у којој није уопште хиперболично кад Марко, на пример, скочи пет копаља у висину, или кад Попин коњ „обично осам ногу има”. Лаза Костић је балзаковски, дакле, својом песничком праксом дао упутства будућем теоретичару књижевности.

Односом паганског и хришћанског, затим и слојем усменог народног у уметничкој поезији, Лаза Костић је увео српску књижевност у авангарду. *Orpheus dramaticus* у Лазином поетском поступку, као разумевана присутна компонента паганизма, донекле ретардирана, постаће отворенија у авангарди. Осећање света, инспирисано и хришћанским слојем, условиће,

између осталог, идеју укрштаја на свим нивоима, везу, спој чак!, старогрчког и хришћанског, можда и кроз песничку параболу Прометеја, о чему толико надахнуто може да се чита у тамноплавим корицама колекције „Десет векова српске књижевности”. Вагнеровски, како је то још Милан Кашанин добро слутио, наш песник је контрапунктирао теме, проблеме, ритмове. Само оном коме се уместо уха догоди ђон не може да осети ритам који избија из пажљиво бираних речи, из потраге за понорницом њихова смисла, а у стиху у песми или стиху у трагедији превазиђе конвенционалност змајевски усађене форме, без икаквог размишљања о смислу тако ритмички врхунски однегованог песничког геста. Управо због образоване раскоши песников стих и његов смисао високо је захтеван за слух, за ум, за душу. Ако не забруји оркестарски, занемеће у читаоцу.

Отуд поново исто питање: шта је Лаза Костић? Граматички, вероватно неправилно, стилистички је исправно управо овако бити упитан, јер указује на важност ове поетике у склопу поетике српске поезије. Онолико, наиме, колико су га песници с краја његовог доба славили, најпре они из хрватске књижевности, и онолико, ако не још и дрскије, потирали књижевни критичари и историчари, будући тумачи почеће да му одређују позицију по поетичком резултату. Одговарајући, отуд, на већ неколико пута постављено питање, види се да кључ за разумевање Костићевог стваралаштва његово доба ипак није имало. Зато су му у крупне омашке узимали и бриљантне расправе о Змајевој и Бранковој поезији, које су све писане из визуре сопственог разумевања лирике, и стиха, и језика. Сувише га смештајући у идеју баналне християнизације, његово доба било га је одбацило и одбацивало. Шта је, дакле, Лаза Костић откриваће тек авангарда. С надом да не претерујем, рекла бих да га је разоткрило данашње наше разумевање. Онолико колико га је поспрдни анонимус часописа *Врач погађач* гледао само двогледом концепције која је обојена националним интересом, колико га је Љубомир Недић, иначе више него занимљив критичар, опором тумачио из позиције утилитаристичког става о песништву, колико га је Јован Скерлић, неприкосновени ауторитет за многе периоде до дана данашњег, брисао из своје будничке књижевнонаучне поетике, а авангардисти устоличили песмом „Спомен на Руварца”, па се стваралачки, попут Растка Петровића, поигравао с песниковим ставом о Богомајци, толико се данас Лаза Костић исправно види у поетичком споју два књижевна рода: лирике и драме, дакле, *Orpheus lyricus* и *Orpheus dramaticus*.

Укрштајући грађански либерални став 18. столећа према књижевности, која знаковито даје путоказ националној култури, с изворним националним, тј. с усменим песништвом у најширем смислу речи, Лаза Костић је сâм собом и својим делом одговорио на то шта је песник: управо је то стваралац који уланчава нераскидивост националне традиције. Геније, којег је готово немогућно подражавати у форми, добио је стваралачке сапутнике, мада овај израз и није баш адекватан кад је реч о међурађу

у којем осветлани зраче Милош Црњански и Растко Петровић. Костићев инфернални боравак у оку сопствених савременика, претворио се данас у еденски врт поетике којој је разумевање и одговор на питање дала данашња књижевна наука. Отклањајући сву многозначност појма песничког, а до крајности свог стваралачког бића марљиво и самопрегорно исписујући студије о српском стиху, о својој песничкој сабраћи и о исконском поетском у далекој, често нам затамњеној прошлости, показао је колико је систематичан у томе колико и шта све то обележава – поезију. Само га треба пажљиво читати, без предрасуда већ донесених кључева/критичких судова и разумети да је Костићева орфејска тема толико једноставна, онаква какву је певао у „Постанку песме” или у „Беседи” још на почетку свога стваралаштва:

Сунашца на залазу
 кроз прозор пада жар,
 оданде на твој адиђар,
 са њега на дувар.

Разиш’о се у млазу,
 па шара бледи зид,
 плаветан као небни вид,
 па румен као стид.

Запали срце моје,
 из њега сину зрак,
 кроз ока твога камен драг
 просинуо је благ.

Па и он је у боје
 разишао се цео,
 још лепши шар је разапео
 на листак овај бео.
 И нестаће му сунца,
 ал’ трајаће тај цвет,
 јер то је онај неповред,
 што песмом зове свет.

(„Постанак песме”, 1863)

а у „Основама лепоте”, 1880, формулисао и примером из италијанске поезије навео: „In silvis lepores, in libris quare lepores!”, тј. „У шумама тражи зечева, у књигама (пак) – л е п о т е, лепе изреке”.

Захваљујући саразговору два песника, Лазе Костића и Љубомира Симовића, коначно смо у прилици да схватимо да је на данашње постављено

питање песник, њим самим, већ дао одговор. Шта је Лаза Костић, данас разумемо захваљујући модерној нашој поезији, управо захваљујући њеном тумачењу Костићевог стваралаштва, и то свеукупног, као својеврсне аутобиографије српске поезије, која је свој страсни егзистенцијални смисао разрешила укрштајем са свеукупном баштином.